

Józef Piłsudski urodził się 5 grudnia 1867 w Zułowie na Wileńszczyźnie, w rodzinie | o tradycjach patriotycznych. Ojciec Józef Wincenty był podczas powstania styczniowego komisarzem Rządu Narodowego w Rosieniach w Guberni Kowieńskiej. Matka, Maria Bilewiczówna, wywodziła się z rodziny szlacheckiej. Po powstaniu młode małżeństwo Piłsudskich wielokrotnie zmieniało miejsce pobytu w obawie przed prześladowaniami, aby ostatecznie wrócić do Zułowa. Józef Wincenty rozbudował majątek, nastawiając się na jego uprzemysłowienie. Brak umiejętności w prowadzeniu interesów doprowadził majątek do ruiny.

Józef był dzieckiem czwartym w kolejności. Miał dwie starsze siostry i brata oraz ośmioro młodszego rodzeństwa. Matka Józefa dbała o wychowanie dzieci, sprowadzając do domu prywatnych nauczycieli, w tym nauczycieli obcojęzycznych.

Brak perspektyw życia na prowincji zmusił rodzinę Piłsudskich do przeprowadzki do Wilna, gdzie młody Józef uczęszczał do gimnazjum. W 1885 r. rozpoczął studia medyczne na uniwersytecie w Charkowie, gdzie zaangażował się w działalność konspiracyjną. Przez udział w studenckich demonstracjach, nie tylko został wyrzucony z uczelni, ale cesarskie wyroki zablokowały mu próby kontynuowania nauki w innych szkołach wyższych.

W 1887 r. młody Piłsudski został aresztowany pod zarzutem udziału w spisku na życie cara Aleksandra III. Rzeczywiście wspólnie z bratem Bronisławem próbował zdobyć truciznę, która miała zostać użyta przeciwko carowi. Przebywając przez jakiś czas w aresztach śledczych, Józef został skazany na pięcioletnie zesłanie. Podczas syberyjskiej tułaczki zaangażował się w działalność wywrotową (m.in. został ciężko pobity przez carską policję).

W 1892 r. powrócił do Wilna, gdzie związał się z ruchem socjalistycznym. Nawiązał współpracę z litewską sekcją PPS, gdzie działał w charakterze korespondenta. W 1896 r. jako przedstawiciel PPS brał udział w kongresie Międzynarodówki Socjalistycznej w Londynie. Piłsudskiemu towarzyszyli m.in. Ignacy Mościcki i Ignacy Daszyński.

Po powrocie do kraju kontynuował działalność dziennikarską, a w 1899 r. ożenił się z Marią z Koplewskich Juszkiewiczową, działaczką PPS. Pod jej wpływem przeszedł na wyznanie luterzańskie. Nielegalną działalność Piłsudskiego przerwało kolejne aresztowanie w lutym 1899 r. Groził mu poważny proces sądowy, którego uniknął symulując chorobę psychiczną. Jednocześnie awansował w szeregach PPS, która na początku XX w. była organizacją bardzo osłabioną.

W 1904 r. zaangażował się w wojnę rosyjsko-japońską, biorąc czynny udział w tworzeniu legionów polskich walczących u boku Japonii przeciwko Rosji. Plany jednak zakończyły się porażką, być może przez konflikt, w który popadł Piłsudski z przebywającym wtedy w Japonii Romanem Dmowskim.

Kolejnym etapem działalności Piłsudskiego była rewolucja w 1905 r. Rozwinął wtedy komórkę bojową PPS zwaną Organizacją Bojową. Licząca ponad 2 tys. członków grupa miała na celu sabotaż, zamachy na carskich dygnitarzy, a nawet napady rabunkowe. Taka działalność była wynikiem ewolucji poglądów Piłsudskiego, który zaczął oddalać się od idei socjalistycznych. Odrzucił przede wszystkim propagowaną przez socjalistów koncepcję obalenia caratu. Nazwał to „tastyką czynu” polegającą na działalności o charakterze dywersyjnym. Odrzucił też rewolucję jako formę zmian.

W 1908 r. miała miejsce najślynniejsza akcja dywersyjna OB. - napad na wagon pocztowy pod Bezdanami przewożący rosyjskie pieniądze. W tamtym czasie nastąpiła zmiana w życiu osobistym Piłsudskiego. Związał się z Aleksandrą Szczerbińską, która w przyszłości miała mu urodzić dwie córki: Wandę ur. w 1918 r. i Jadwigę ur. w 1920 r. Piłsudski poślubił Szczerbińską w 1921 r., po śmierci pierwszej żony.

W Wiedniu 1906 r. doszło do rozłamu w PPS. Piłsudski stanął na czele PPS-Frakcji Rewolucyjnej. Wtedy też nawiązał pierwszy kontakt z wywiadem austriackim. W ramach umowy członkowie PPS mieli świadczyć usługi wywiadowcze przeciwko Rosji. W ten sposób Piłsudski zaczął tworzyć podwaliny pod polskie oddziały wojskowe. Owocem tego było utworzenie w 1908 r. we Lwowie Związku Walki Czynnej na czele z Kazimierzem Sosnkowskim. Piłsudski i jego współpracownicy zaczęli w tym okresie poważnie traktować współpracę z władzami Austro-Węgier jako szansę na odzyskanie przez Polskę niepodległości i przeciwwagę dla Rosji. Piłsudski zaangażował się także w proces powstawania i scalania różnych organizacji paramilitarnych, zwłaszcza tych działających na terenie Galicji.

Przełomem w życiu Józefa Piłsudskiego i całej historii Polski był wybuch I Wojny Światowej. 28 lipca 1914 r. Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii. Przyszły marszałek z ogromną energią przystąpił do formowania regularnego polskiego wojska. Ze scalenia organizacji paramilitarnych 3 sierpnia 1914 r. w Krakowie powstała I Kompania Kadrowa. Oddział liczący początkowo 144 żołnierzy 6 sierpnia wyruszył na swój szlak bojowy, w tym samym dniu przekraczając granicę Cesarstwa Rosyjskiego. 12 sierpnia Piłsudski ogłosił się Komendantem Wojsk Polskich podległych Rządowi Narodowemu w Warszawie. Rząd ten był fikcją, a działania Piłsudskiego miały wywołać powstanie w Królestwie Kongresowym. Tym samym doszło do pierwszego konfliktu z władzami Austro-Węgier, ponieważ działania Piłsudskiego odebrano jako niepotrzebną awanturę. Zresztą nawet duża część Polaków z „Kongresówki” nie akceptowała polskich oddziałów. Manewry wojsk polskich zwanych „Legionami” przeciwko Rosji miały zaczepny charakter. Przez konflikty z polską ludnością i niespójność działań z armią austro-węgierską i niemiecką prowadzone były ze zmiennym szczęściem. Wywoływało to frustrację u Piłsudskiego, który zagroził swoim odejściem. Twierdził, że jego legiony nie są doceniane i poważnie traktowane jako armia polska walcząca o niepodległość. Ten pewnego rodzaju nacisk na obóz państw centralnych spowodował masowe odejścia żołnierzy z legionów i zaniepokoił dowództwo austriackie i niemieckie. Władze państw centralnych podjęły decyzję o wydaniu tzw. Aktu 5 Listopada. Była to pierwsza deklaracja zaborców o utworzeniu niepodległego państwa polskiego na ziemiach rosyjskich okupowanych przez państwa centralne. Jednak forma tej niepodległości i przyszłość państwa polskiego nie były w dokumencie sprecyzowane. Losy Polski stały się także kartą przetargową w obozie państw Ententy. Wielka Brytania i Francja naciskały na Rosję, aby zajęła konkretne stanowisko wobec losów ziem polskich, które do tej pory były traktowane jako jej wewnętrzny problem.

12 grudnia 1916 r. Piłsudski został członkiem Tymczasowej Rady Stanu (TRS) działającej w Warszawie. TRS próbowała przekonać społeczeństwo polskie i środowiska wojskowe do dochowania wierności państwom centralnym. Piłsudski jednak był ostrożny,

ponieważ widział, że szala zwycięstwa w wielkiej wojnie powoli przechyla się na stronę państw Ententy. W ten sposób doprowadził do tzw. Kryzysu Przysięgowego, kiedy w lipcu 1917 r. żołnierze legionowi w Galicji odmówili Niemcom złożenia przysięgi wierności. Aresztowano wielu żołnierzy, także Piłsudskiego. Jego samego osadzono w twierdzy w Magdeburgu, a właściwie w drewnianym domu w pobliżu twierdzy. Towarzyszył mu Kazimierz Sosnkowski.

Po klęsce w Niemczech wybuchły nastroje rewolucyjne, a władze doskonale sobie zdawały sprawę, że Niemcom grozi połączenie z rewolucją bolszewicką. Niepodległa Polska miała stać się ochronną barierą, a tę niepodległość miał ostatecznie dać Piłsudski. Z Magdeburga przewieziono go do Berlina, a stamtąd specjalnym pociągiem do Warszawy. Dotarł tam 10 listopada 1918 r. We wszystkich trzech zaborach wybuchły nastroje niepodległościowe i tworzone kolejne polskie rządy. Lecz najważniejsza wydawała się warszawska Rada Regencyjna zastępująca nieistniejącego króla. To ona 11 listopada przekazała władzę Piłsudskiemu. W tym samym dniu Niemcy podpisali rozejm z państwami Ententy. To początek niepodległej Polski.

Piłsudski szybko skupił w swoich rękach pełnię władzy. Na jego rzecz rozwiązała się Rada Regencyjna przekazując mu w praktyce władzę w Królestwie Polskim jako Naczelnemu Dowódcy. Jednak Piłsudski był zwolennikiem ustroju republikańskiego i taki też ustrój przeforsował. Sam miał tytuł Tymczasowego Naczelnika Państwa. 26 listopada nakazał przeprowadzenie wyborów do sejmu. Ustabilizował też funkcjonowanie Komitetu Narodowego Polskiego działającego w Paryżu pod przewodnictwem Romana Dmowskiego i Ignacego Paderewskiego. Komitet przygotowywał się w Paryżu do konferencji pokojowej kończącej I WŚ. Wzrosła także militarna aktywność Piłsudskiego, które udał się na kresy wschodnie z powodu coraz większych niepokojów polsko-ukraińskich. Problemy na zachodzie, zwłaszcza w Wielkopolsce, powierzył swoim dowódcom.

18 stycznia 1919 r. powołał pierwszy polski rząd, a premierem wyznaczył Ignacego Paderewskiego. Od lutego Piłsudski piastował urząd Naczelnika Państwa.

Tworzenie władz młodego państwa polskiego brutalnie przerwała wojna polsko-bolszewicka. Piłsudski doskonale sobie zdawał sprawę, że to Rosja jest największym zagrożeniem. W opinii „białych” Rosjan na taki twór jak niepodległa Polska nie było miejsca. Także mimo zapowiedzi Lenina o niepodległych państwach, Bolszewicy widzieli ziemie polskie jako kolejną republikę sowiecką. Bez względu na wynik wojny domowej w Rosji (choć w roku 1919 r. szala zwycięstwa przesunięta była na stronę Bolszewików) sytuacja Polski zdawała się przesądzona. Piłsudski w pewien sposób sam sprowokował Bolszewików, zajmując w kwietniu 1919 r. Wilno. W maju zostały rozpoczęte działania w Galicji Wschodniej, czyli na ziemiach ukraińskich. Piłsudski zawarł tam sojusz z atamanem kozackim Szymonem Petrułą. Komplikowało to sytuację Bolszewików, których zwycięstwo nad „Białą Rosją” jeszcze nie było przesądzone. Pod koniec 1919 r. toczyły się negocjacje, które na jakiś czas ustabilizowały sytuację na wschodzie. W marcu 1920 r. Piłsudski przyjął najwyższy polski stopień wojskowy: Marszałka Polski. W kwietniu 1920 r., po porozumieniu z atamanem Petrułą, polskie wojska zajęły Kijów. Po tym fakcie w czerwcu Bolszewicy przystąpili do konkretnej ofensywy przeciwko Polsce. Michał Tuchaczewski zaatakował na północy,

na południu armia konna Siemiona Budionnego przerwała front. Potężna armia bolszewicka zmierzała w kierunku Warszawy. Przewidywana klęska wywołała falę krytyki przeciwko Piłsudskiemu. W lipcu sejm powołał Radę Obrony Państwa (ROP) formalnie z Piłsudskim na czele. Negocjacje za pośrednictwem zachodnich mocarstw uświadomiły marszałkowi, że Polska jest w tej wojnie osamotniona. Mimo krytyki zarówno polskie społeczeństwo jak i kręgi rządowe zdały się na jego autorytet, a ROP dała mu wotum zaufania. Marszałek z m.in. Sosnkowskim i generałem Rozwadowskim opracowali plan kontrofensywy z nad rzeki Wieprz. Sytuacja była trudna. Bolszewicy przełamali linię obrony pod Radzyminem i parli na Warszawę. Piłsudski był w tym czasie prawdopodobnie ciężko chory i 12 sierpnia zdecydował się na

rezygnację ze wszystkich funkcji państwowych. Premier Wincenty Witos tej rezygnacji nie przyjął. Między 13 a 25 sierpnia trwała Bitwa Warszawska przebiegająca według planu strategicznego Piłsudskiego. Zwycięstwo okryło marszałka nieśmiertelną sławą.

Wykorzystując załamanie ofensywy bolszewickiej, marszałek upozorował tzw. Bunt Żeligowskiego i dzięki tej prowokacji polskie wojska zajęły Wileńszczyznę. Wkrótce 12 października podpisano z Bolszewikami pokój w Rydze, a w marcu 1921 traktat. Panuje powszechna opinia, że polska dyplomacja nie do końca wykorzystała zwycięstwo, ale należy wziąć pod uwagę fakt, że młode państwo polskie było jeszcze tworem bardzo słabym i nie liczącym się na arenie międzynarodowej. Kolejne miesiące upłynęły Piłsudskiemu na stabilizowaniu sceny politycznej, którą zaczął ogarniać coraz większy kryzys. 25 września miał miejsce nieudany zamach na niego we Lwowie przeprowadzony przez młodego ukraińskiego nacjonalistę. Kolejne kryzysy gabinetowe polskiego rządu przeciągnęły się do 1922 r. powodując coraz większą frustrację marszałka, który nie zgłosił swojej kandydatury w pierwszych polskich wyborach prezydenckich. Sam wysunął kandydatów, jednak zwycięzcą został Gabriel Narutowicz. Jego tragiczna śmierć z rąk zamachowca była dla Piłsudskiego szokiem i odebrała mu nadzieję na ustabilizowanie sceny politycznej. Tym bardziej, że on sam był atakowany przez przeciwników. Oskarżano go o to, że sprzyja środowiskom wojskowym i lewicy. 3 lipca 1923 r. dał upust swojej frustracji w słynnym agresywnym przemówieniu w warszawskim hotelu Bristol. Po tym fakcie udał się na „polityczną emigrację” do swojego dworu w Sulejówku.

Proponowano mu stanowiska w rządzie, ale w sprawach wojskowych zastąpił go Władysław Sikorski, z którym Piłsudski był w konflikcie. Do czynnego życia politycznego marszałek wrócił pod koniec 1925 r., kiedy sfery rządowe ogarniała coraz większa anarchia. Podobno już w 1922 r. Piłsudski myślał o przejęciu władzy na zasadzie zamachu stanu, ale dopiero teraz zdecydował się na konkretne działania. Przez okres „emigracji” w Sulejówku miał kontakt ze środowiskiem wojskowym, u którego miał pełne poparcie w kwestii swoich planów. 10 maja 1926 r. premier Wincenty Witos za pośrednictwem prasy wezwał marszałka do powrotu. Ten udał się 12 maja z wojskiem do Warszawy, spotkać się z prezydentem Wojciechowskim. Fiasko negocjacji z rządem i z dowództwem oddziałów wiernych władzom doprowadziło do walk. Tzw. zamach lub przewrót majowy kosztował Piłsudskiego 379 ofiar i z formalnego punktu widzenia był zamachem stanu.

Prezydent i rząd podali się do dymisji, a Piłsudski sam powołał rządzących. On objął urząd Ministra Spraw Wojskowych.

Lata 1926-1939 nazywane są rządami sanacji. Była to autorytarna władza Piłsudskiego i polityków z nim związanych. Do 1939 r. prezydentem Polski był Ignacy Mościcki, dawny towarzysz marszałka jeszcze z czasów PPS. Oprócz najwyższych stopni wojskowych w tym Wodza Naczelnego, Piłsudski w latach 1926-1928 sprawował urząd premiera. W 1927 r. powstał tzw. Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (Józefa Piłsudskiego). Był to rodzaj organizacji politycznej zrzeszającej sferę rządową i wszystkich polityków związanych z marszałkiem i jemu wiernych. W praktyce BBWR umożliwił sanacji utrzymanie władzy do wybuchu II WŚ, chociaż po śmierci Piłsudskiego został rozwiązany. Także w społeczeństwie polskim rozwinął się prawdziwy kult „dziadka”, którym nazywano marszałka.

Pod koniec lat 20-tych pogorszył się stan zdrowia Piłsudskiego. W 1928 r. przeszedł udar i prawdopodobnie chorował już na raka wątroby. To przez to podał swój rząd do dymisji, a chorobę utrzymywano w tajemnicy. Mimo tego Piłsudski nie omieszkiał brutalnie zaatakować swoich następców, zwłaszcza w sejmie. Tam wzrastała opozycja wobec BBWR, który zaczęły reprezentować kręgi wojskowe wierne marszałkowi. Mimo niezadowolenia, Piłsudski odrzucił propozycje siłowego rozprawienia się z opozycją, którą reprezentował Centrolew - blok sześciu partii opozycyjnych wobec sanacji. Centrolew nawoływał do usunięcia marszałka i sfer politycznych z nim związanych, w tym prezydenta. Wtedy w sierpniu 1930 r. ostatni raz Piłsudski stanął na czele rządu i przystąpił do działania. W porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych opozycyjnych posłów aresztowano i osadzono w twierdzy w Brześciu. Tam poddano ich brutalnym przesłuchaniom a nawet torturom. W ten sposób sanacja w kolejnych wyborach zdobyła miążdzącą ilość głosów. Listopadowe wybory 1930 r. zwane „brzeskimi” do dzisiaj budzą wśród historyków emocje i potwierdzają tezę o autorytarnym państwie Piłsudskiego. Ostatnią większą polityczną aktywnością marszałka była akceptacja nowej konstytucji, którą prezydent Mościcki podpisał w kwietniu 1935 r.

Podczas uroczystości 11 listopada 1934 r. marszałek zasłabł. Wiosną 1935 r. lekarz wiedeński Karel Wenckebach zdiagnozował bardzo zaawansowaną chorobę nowotworową i stwierdził, że Piłsudskiemu zostało kilka tygodni życia. Zmarł 12 maja 1935 r. w Belwederze na skutek krwotoku wewnętrznego. Było to w 9 rocznicę zamachu majowego. Z ciała usunięto mózg i serce marszałka, a zwłoki poddano mumifikacji. Uroczystości żałobne trwały od 13 do 18 maja, a ciało marszałka złożono w krypcie św. Leonarda na Wawelu. 12 maja w grobie matki na wileńskim cmentarzu na Rossie złożono serce Marszałka Józefa Piłsudskiego.